

MYNT FRÅN TIEL

- EN ANALYS -

C-Uppsats ht 2001
Stockholms Universitet
Arkeologiska Institutionen

Av Karen Knape

Handledare: Kenneth Jonsson

Innehållsförteckning

Abstract	2
1.0 Inledning	2
1.1 Syfte	3
1.2 Metod	3
1.3 Forskningshistorik	4
2.0 Mynt från Tiel - undersökningsmaterialet i fynd från Sverige med t.p.q. mellan åren 1017 och 1143	6
2.1 Tielmynt - bildtypindelning	6
2.2 Den första förekomsten av de olika bildtyperna baserat på skattfyndens slutmynt	8
2.2.1 Bildtyp D	9
2.2.1.1 Hatztyp 15	10
2.2.1.2 Hatztyp 40	11
2.2.1.3 Hatztyp 30	11
2.2.1.4 Hatztyp 39	11
2.2.1.5 Sammanfattning av bildtyp D - tielhuvud)(kors	12
2.2.2 Bildtyp C	12
2.2.2.1 Hatztyp 14	13
2.2.2.2 Hatztyp 37 och 29	13
2.2.2.3 Hatztyp 9 och 10	13
2.2.2.4 Sammanfattning av bildtyp C - tielhuvud)(BO/TIELE/NA	14
2.2.3 Bildtyp B	14
2.2.3.1 Hatztyp 12	15
2.2.3.2 Hatztyp 2	16
2.2.3.3 Hatztyp 5 och 6	17
2.2.3.4 Sammanfattning av bildtyp B - Tielhuvud)(S/COLONI/A	17
2.2.4 Bildtyperna E, F, G, H	18
3.0 Sammanfattning	19
Referenser	21
Figurer	23

Abstract

In the 11th century Tiel was a very important customs post for the German Empire. There is not very much known about the medieval town at the river Waal. However all the coins of Tiel from the 11th to the beginning of the 12th century found in Swedish hoards testify that there was an intensive trading connection between the German Empire and Viking-Age Sweden. Because there are a lot of hoards containing Tiel coins it is possible to date each coin type struck at Tiel based on when they start to appear in hoards in Sweden. Through this method it is possible to get an objective date for the arrival of the different types of coins of Tiel.

1.0 Inledning

Från början av 1000-talet kom tillsammans med mängder av tyska denarer även relativt många mynt från vikingatidens handelsstad Tiel vid Rhens mynningsarm Waal. De är till en stor del bevarade i svenska silverskatter så att det är möjligt att undersöka och jämföra dem och sätta tielmynt i ett större historiskt sammanhang.

Det finns flera källor som ger information om vikingatidens handelsstad Tiel. Albert von Metz berättar omkring 1020-talet om Tiels köpmän och deras seder. Tiels annaler tar upp de viktigaste händelserna före och efter millennieskiftet. Även indirekta källor kan hjälpa till att få kunskap om det mörka 1000-talet. Det finns urkunder som tar upp kejsarliga privilegier om tullfrihet för Tiels köpmän. T.ex. påpekas i urkunder från 975 för Magdeburg och så sent som 1134 för Quedlinburg att deras tullfrihet gäller inte för Tiel och att de inte har rätt att störa Tiels handel (Urkundenbuch der Stadt Magdeburg, 1892).

I flera fall påpekas att Tiel hade egna mynt. Albert von Metz berättar i sin krönika om denarer från Tiel. Efter det danska överfallet på Tiels hamn 1006 försökte prefekten få Tiels köpmän att stanna kvar med alla sina pengar även om staden blev totalt förstörd (Albert von Metz: *De diversitate temporum*. 1021-1024). Det finns även en vädjan till kejsar Heinrich II bevarad om hjälp mot att stadens handel blev störd och blockerad av pirater, d.v.s hertigen av Geldern och hans män. Genom blockaden kunde inte utländska handelsvaror komma fram så att Tiels köpmän inte kunde betala tullavgiften till kejsaren. Det nämns uttryckligen att avgiften betalades med mynt (Lexikon des Mittelalters. Bd 8). Tiel hade tydligen ett kungligt myntverk så att det behövdes inte ett särskilt tillstånd att prägla mynt. Ett kyrkligt myntverk nämns inte, åtminstone är det inte bevarat någon urkund. Köpmän från Tiel behövde inte betala några avgifter inom det Östfrankiska riket. Det behövdes bara mynt för att kunna betala avgifter för kungen/kejsaren och för att kunna delta i den internationella handeln. Tiels denarer har hittats framför allt i silverskatter i svenska mark, men även i de tidigare slaviska

länderna kring Östersjön och söderut, Polen, de baltiska länderna, Ryssland och i den finska regionen.

För att understryka hur viktigt rikstullstationen Tiel har varit för det Östfrankiska riket kan nämnas att fr.o.m. Heinrich II (1002-1024) besökte kungen eller kejsaren ofta den befästa borgen Tiel. Det är från denna tid som tielmynt dyker upp i svenska skatter från vikingatiden. Det kan inte utläses ur skattens sammansättning på vilket sätt tielmynt kom till vikingatidens Norden - om det var köpmän från handelsplatsen Tiel som har tagit med sig mynt eller om det var vikingatidens handelsmän från det nordiska området som tagit med mynt från Tiel.

Tielmynt varierar i utseende samt i vikt så att det är möjligt att få en viss kronologi i präglingen av de olika typerna.

1.1 Syfte

Mitt syfte med uppsatsen är att hitta en objektiv metod för undersökningen av tielmynt och deras klassificering med utgångspunkt från slutmyntdatering av svenska skattfynd från 1000-talet och början av 1100-talet. Eftersom det finns ett relativt stort antal mynt från Tiel från tillräckligt många fyndorter med känt t.p.q. (slutmynt) kan man få en objektiv kronologisk ordning för präglingstiden av tielmynt.

1.2 Metod

Utgångspunkt är vikingatidens mynt från Tiel som lades ner vid kända tidpunkter på nuvarande svenskt område. Eftersom det är ett relativt stort antal silvermynt som analyseras och sätts i sammanhang med präglingstiden av myntskattens slutmynt, t.p.q., kommer resultatet att vara objektivt. Genom att använda datamaterialet av ett större antal mynt från fynd med olika slutmynttider får man möjligheten att jämföra t.p.q.-värden av det första uppträdandet av olika typer med varandra. För att metoden skall vara så objektiv som möjligt skulle det behövas många skattfynd med kända slutmynt, d.v.s. att alla mynt är tidsbestämda och att den undersökta skatten är komplett. Några skattfynd går tyvärr inte längre att helt rekonstruera vilket gör att det ibland finns felkällor.

För min undersökning hade jag 949 tielmynt från 99 fynd till förfogande som finns på databas vid Numismatiska Forskningsgruppen vid Stockholms universitet. Till grund ligger den tyske forskaren Gert Hatz' typindelning av tielmynt (Hatz, 1968). Han gjorde en grundindelning med åtta bildtyper som skiljer sig signifikant i utseendet på åt- och frånsidan. Inom varje bildtyp finns andra skillnader, t.ex. myntherrens namn, bitecken m.m. som ger möjlighet att ordna mynten i en kronologisk följd och bestämma även den ungefärliga präglingstid.

För kronologin kommer jag att utgå från skatternas slutmynt, t.p.q.. Man får på så sätt även den ungefärliga präglingstiden för resp. tieltyp. Man kan anta att den första förekomsten av en viss mynttyp i en silverskatt indikerar att denna har börjat präglas bara kort tid innan den lades ner. Jag försöker även sätta mynttyper i ett historiskt sammanhang, där jag använt information i "Lexikon des Mittelalters" om olika kungar och kejsare.

Myntens kronologiska ordning efter typologi samt myntherrens namn kan bara till en viss grad vara objektiv. Det beror på olika faktorer: mynten är ofta i ett dåligt skick. Inskriften kan vara delvis oläsbar så att en del av myntherrens namn tolkas fel och myntet tillskrivs en annan myntherre. Slutmyntet i skattfyndet kan vara otillförlitligt om skatten inte är fullständig. Om bara en del av mynten har beskrivits kan t.p.q.-värdet ge en fel information om skattens eller myntens tidigast möjliga nedläggningstid.

1.3 Forskningshistorik

Tills mitten av 1800-talet ansågs vikingatidens silvermynt som ett antikvariskt objekt. Mynten var i första hand intressanta för myntsamlare och museimän för att komplettera en samling. Under 1800-talet användes mynten även som ett illustrationsobjekt för härskarhistorien. Därför gällde forskningen kring mynt framför allt om härskare eller myntherrar som lät prägla mynten (Berghaus 1989, s 27). Redan 1866 gjordes en sammanställning av mynt från Tiel av holländaren Voorsten van der Chijs (Hatz 1968, s 98), men de svenska fynden har inte varit tillgängliga för honom.

Den förste forskaren som utförligt beskrev tielmynt var Hermann Dannenberg (1824-1905). Utgångspunkt för hans typindelning har framför allt varit mynt från museer och mynt i fynd. I två av de fyra volymer "Die deutschen Münzen der salischen und fränkischen Kaiserzeit." (Dannenberg 1876-1905) beskriver han utförligt tieltyper. Myntkatalogen är fortfarande ett av de viktigaste verken för numismatiska forskare. En beskrivning av tielmynt i estniska fynd finns i *Zeitschrift für Numismatik* 25, Berlin 1906, där Dannenberg fortsatte med sin typologi över tielmynt. Han förmodade att Stockholms myntskatter, som inte varit tillgängliga för honom, skulle ge häpnadsväckande upptäckter (Dannenberg 1906, s. 74).

Under 1930-talet gjordes ett stort myntfynd med bl a tielmynt i Ludwiscze i Polen. Richard Gaettens utvärderade detta och använde sig av en egen typologi som han publicerade i Tyskland 1934 i "Der Fund von Ludwiscze. Ein Schatz deutscher und skandinavischer Denare des XI. Jahrhunderts". För honom var det viktigt att komma fram till en säker datering genom att använda sig av andra regioners mynt i samma skatt som han betecknar med "Fundgemeinschaft" (Gaettens 1934, s 4). Även Walter Hävernack från Hamburg skapade

under 1930-talet en egen typologi för tielmynt som han uppfattade som Kölnefterpräglingar (Hävernicks, 1930. Der Kölner Pfennig im 12. und 13. Jahrhundert. Stuttgart).

Ett ytterligare försök att skapa en typologi samt en kronologisk ordning efter härskaren finns i Helmer Salmos sammanställning av bl a tielmynt som hittats i finska skattfynd. Resultatet publicerades 1948 i *Finska Fornminnesföreningens Tidskrift* 47, Helsinki 1948.

Fr.o.m. året 1949 stod det omfångsrika svenska fyndmaterialet till förfogandet även för tyska forskare (Berghaus 1989, s 36). I sin avhandling, "Das Münzwesen im niederlothringischen und friesischen Raum vom 10. bis zum beginnenden 12. Jahrhundert." som publicerades 1959 har Günther Albrecht tagit upp hela Nordeuropa som "Fundlandschaften", fyndlandskap, och beskrev utförligt tielmynt från svenska fynd. Tielmynt ingick i ett större sammanhang, region Niederlothringen. Genom att sätta antalet bevarade mynt i förhållande till myntemissionen fick han fram hur viktig Tiel har varit som handelsplats inom den nationella och internationella handeln under 1000-talet (Albrecht 1959, s. 122).

Gert Hatz har gjort den utförligaste undersökningen av tielmynt. För den ytterst noggranna analysen av myntens utseende samt vikt använde han det omfångsrika myntmaterialet i Kungliga Myntkabinettet och myntfyndkatalogen med alla myntfynd som hittats i Sverige. Utvärderingen publicerades 1968 (Hatz 1968). För de 89 typerna försökte han få fram en relativ kronologisk ordning. Han använde även tielmynt från andra länders myntfynd för att kunna styrka och komplettera typologin och kronologin. Samtidigt försökte Hatz sätta in alla typer i en historisk utvecklingskontext. Han sammanförde även den av tidigare forskare uppställda typologin och jämförde med sin egen kronologiska ordning. Denna ytterst noggranna och viktiga undersökning med 89 typer är fortfarande grund för forskningen och indelningen av tielmynt, även för nya skattfynd.

I den nyare forskningen är Arkadi Molvôgin från Estland ett viktigt namn. I "Die Tieler Münzen in den estnischen Schatzfunden des 11. Jahrhunderts" (Molvôgin 1988) utgör Hatz' typindelning samt kronologi grunden för analysen av 390 tielmynt och efterpräglingar från estniska skattfynd. Han antar att alla mynt från typnummer 68 till 87 kunde vara efterpräglingar efter Tiels förebild (Molvôgin 1988, s 144).

Peter Ilisch har nyligen behandlat bl.a. myntningen i Tiel (Ilisch 2000). Han utgår från Hatz' typindelning, men hans kronologiska ordning skiljer sig delvis från Hatz. Ilisch bryter också ut ett antal efterpräglingar ur Hatz' typer och redovisar dem separat (Ilisch 2000, s. 87-99).

2. 0 Mynt från Tiel - undersökningsmaterialet i fynd från Sverige med t.p.q. mellan åren 1017 och 1143

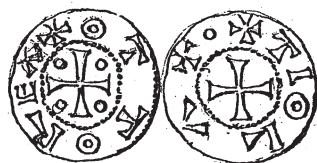
Undersökningsmaterialet består av 949 tielmynt från vikingatiden som hittats i 99 skattfynd i olika landskap i Sverige. Av dessa går 23 mynt inte att entydigt inordna i Hatz' typologiska system. Huvudparten av mynten, 594 mynt, härstammar från 58 fynd från Gotland. Utanför Gotland fanns det endast i Blekinge ett större antal tielmynt, 127 exemplar, men huvudparten där, 106 exemplar, hittades i Johanneshus, Hjortsberga sn, i en enda skatt med t.p.q. 1120. Andra landskap har ett mindre antal tielmynt, t.ex. Skåne 46 ex., Dalarna 42 ex., Södermanland 33 ex. och Öland 29 ex.. I Uppland fanns 11 tielmynt och i Östergötland 10. I de andra landskapen fanns endast få mynt från Tiel bland de tyska mynten i skattfynd från vikingatiden.

Grafik 1 visar fördelningen av importen av tielmynt i fynd med t.p.q. 1017-1143. Under vissa t.p.q.-värden finns större mängder av tielmynt, t.ex. finns 142 exemplar under t.p.q. 1047 vilket motsvarar 15 % av alla tielmynt. En annan topp med 159 mynt finns mellan t.p.q. 1085 och 1090, 16,7 %. Efter en lång paus av nästan 30 år finns återigen en större ansamling tielmynt under t.p.q. 1020. Ur tielmyntfördelningen framgår inte om importen skedde i vågor eller om det är slump att det finns längre mellanrum utan tielmyntfynd.

Man kan möjligtvis dra slutsatsen att köpmännen har varit en längre tid på handelsresa och återkom periodiskt med bl.a. tielmynt som möjligtvis cirkulerade en viss tid för att sedan läggas ner den i marken tillsammans med mängder av andra regioners silvermynt och andra silverföremål.

2.1 Tielmynt - bildtypindelning

Hatz delar in de 89 typerna i 8 bildtyper:

A = kors/kors (1 ex i svenskt fynd vars proveniens gått förlorad)

B = tielhuvud / S/COLONI/A (inskrift)

C = tielhuvud / BO/(x)TIELE/NA , alt //TYELA// (inskrift)

D = tielhuvud (delvis med symboler bredvid) / kors

E = tielhuvud / hand

F = huvud i profil / kors

G = tielhuvud med kyrkliga symboler / kors

H = tielhuvud utan konturer och delvis med symboliska tecken / IELI/NA

Huvudet på tielmynt är så karaktäristiskt att den betecknas i litteraturen som Tiels kungahuvud “Tieler Königskopf” (Hatz 1968, s 108). Den finns i den formen bara på tielmynt. Det är ett huvud utan hals, en face, med en krona på huvudet. Motsvarande kungahuvud samt kronan tycks finnas under Otto III (983-1002) i Reichenau-Evangeliaret som skrevs på slutet av 900-talet. Där visas kejsaren med samma krona och ansikte (Schulze, 1996, s 15).

Bara på mynten av bildtyp F visas härskarens eller biskopens ansikte i profil till vänster eller höger och kronan är gestaltad på ett annat sätt.

Vid sidan av tielhuvudet kan det förekomma religiösa tecken t ex en eller två korsstavar eller en eller två kräklor resp. kräkla och korsstav bredvid huvudet. En annan symbol kan vara prick, en särskild anordning av prickar eller kulor. På myntens baksida kan

det finnas namnet på präglingssorten: /COLONI/A (Typ B) som tolkas på tielhuvudet som präglingssort Tiel (Hatz 1968, s 108), BO/TIELE/NA eller TYELA (Typ C). På typ D finns TIELE i olika skrivformer. Något avvikande är typ H med ett antytt tielhuvud och präglingssort IELI/NA som tolkas av Hatz som en efterprägling efter Tiel vars myntort inte går att fastställa (Hatz 1968, s 114). En särställning intar bildtyp E som visar en hand på myntens frånsida. Den symboliserar möjligtvis ett nytt avtal eller en ed. På åtsidan visas det vanliga tielhuvudet. Bildtyp A visar ett kors på åt- och frånsidan. På bildtyperna D samt F och G avbildas på frånsidan ett likarmat kors med olika utsmyckningar i varje fält mellan korsarmarna, t ex kulor, små kors eller prickar.

Eftersom det finns skillnader i myntens utsmyckning även inom varje bildtypgrupp, t ex tielhuvud, tielhuvud med två korsstavar, smalt huvud, brett huvud, har Hatz delat upp de åtta bildtyperna i flera typer så att summan av alla tieltyper är 89. I Sverige har endast 60 typer som passar in i Hatz' typindelning hittats.

Hatz försöker få en kronologisk ordning på typerna genom att tillskriva härskarnamnet på myntens åtsida till en viss kung eller kejsare. Det finns namnet *Heinricus* eller *Cuonradis* utan titel eller i kombination med *rex* eller *imperator*. Men av inskriften framgår det inte helt klart vilken myntherre som avses. *Heinricus rex* kan vara kung Heinrich II (1002-1014), Heinrich III (1028-42) eller Heinrich IV (1054-1084). Även *Heinricus imperator*, kejsaren Heinrich kan tolkas både som kejsare Heinrich II (1014-1024) och Heinrich III (kejsare 1042-1056) samt kejsare Heinrich IV (1084-1106). Namnet *Cuonradus* (Konrad) anger inte om det handlar om kungen eller kejsaren Konrad (1024-1039). Han kröntes under kejsartiden till kung av Burgund. Det är nästan omöjligt att ge en ungefärlig präglingstid enbart utifrån myntherrens namn.

Enligt Hatz präglades de olika bildtyperna delvis parallellt på två myntverk i Tiel, på ett kungligt och ett biskopligt myntverk (Hatz 1968, s 113). På bildtyperna G och H finns kräklan som andlig symbol som kunde peka på ett biskopligt myntverk i Tiel. Men det finns ingen urkund för att ett kloster i Tiel i uppdrag av en biskop fick tillstånd att prägla egna mynt. Det kungliga myntverket behövde inget särskilt tillstånd för prägling av mynt för kungen eller kejsaren i egenskap av myntherre.

2.2 Den första förekomsten av de olika bildtyperna baserat på skattfyndens slutmynt

De 949 undersökta mynten är fördelade på 99 skattfynd. De 60 tieltyperna, som förekommer i Sverige, finns för första gången under bara 21 t.p.q.-värden. Det är endast 12 typer som har fler än 10 exemplar i svenska skattfynd. 48 tieltyper förekommer vardera i färre än 10 exemplar. Importen av mynt från Tiel visar sig för första gången under t.p.q. 1017 på två olika

platser på Gotland och avslutas med Burgeskatten, Lummelunda sn, på Gotland, som har t.p.q. 1143.

I följande tabell visas fördelningen av de tre viktigaste bildtyperna, B, C och D.

bildtyp	första t.p.q.	Hatztyp	Antal mynt	bildtyp	första t.p.q.	Hatztyp	Antal mynt
D	1017	15	210				
D	1024	40	132				
C	1034	37	39				
C	1035	29	71				
C	1036	10	12	B	1036	26	6
C	1040	9	15				
D	1040	44	8				
D	1042	30	55	B	1042	2	132
D	1042	39	12				
D	1047	42	9	B	1047	5, 6	92, 11

Tabell 1

Om man betraktar det första uppträdandet av bildtyperna i skattfynd efter t.p.q. så får man en mycket tydlig bild i tidsföljden.

I den följande undersökningen utgår jag ifrån tabell 1 och tar bara med typerna B,C och D i analysen. Av bildtyperna E, F, G och H finns bara få exemplar i svenska skattfynd. Mynt av bildtyp A är inte bevarade så att dessa kan inte tas med i analysen. Jag tar bara upp typer med fler än sammanlagt 10 mynt.

2.2.1 Bildtyp D

Bildtyp D visar på åtsidan det typiska tielhuvudet inramat av en pärlkrans och myntherrens namn. Vid vissa Hatztyper av denna bildtyp kan det förekomma religiösa bitecken eller symboler. På frånsidan finns det typiska likarmade kors med kulor, prickar eller små kors mellan korsarmarna i en pärlkrans. I inskriften nämns Tiel som myntort i olika varianter samt några symboler.

Mellan t.p.q. 1017 och 1120 finns i allt 22 varianter av bildtyp D. Endast fyra av de 22 Hatztyperna finns i fler än 10 exemplar i svenska myntfynd: det är typerna 15, 40, 30, 39.

Bildtyp D finns för första gången i ett fynd som tidigast kan ha lagts ner efter slutmyntet 1017. Fram till t.p.q. 1024 finns framför allt tielmynt av Hatztyp 15 i svenska skattfynd. Mellan 1017 och 1026 kom 75 exemplar av Hatztyp 15, vilket motsvarar 37,5 % av de i allt 200 mynten av denna typ. Under t.p.q. 1047 finns återigen många exemplar, 21 mynt.

Därefter har det endast kommit enstaka mynt för att återigen visa en höjd myntansamling av denna typ mellan t.p.q. 1084 (12 exemplar) och 1089 (19 exemplar). Det sista tpq-värdet för Hatztyp 15 är 1121. (Fig. 2)

Medan typ 15 finns första gången 1017 med två exemplar och dominerar till t.p.q. 1035 dyker Hatztyp 40 först upp med ett exemplar under t.p.q. 1024. T.p.q.-värdet kan möjligtvis ifrågasättas eftersom myntet kommer från Glammunds II eller Glammunds I, Akeback sn, Gotland. De första mynten av typ 40 är mynten från en skatt med t.p.q 1036. De flesta av de i allt 132 exemplaren finns under t.p.q. 1047 med 29 exemplar. Efter att ha kommit i ett mindre antal mynt under de följande åren återkommer typen under t.p.q. 1089 med ett större antal och avslutas under t.p.q. 1120 med 12 exemplar i Johannishusfyndet från Blekinge. Båda Hatz-typer, 15 och 40, är av bildtyp D, och utgör med sammanlagt 332 exemplar en tredjedel av alla tielmynt som finns sammanställt i katalogen.

Under t.p.q. 1042 dyker det upp en ytterligare bildtyp D. Det är Hatztyp 30 med 55 exemplar som avslutas under t.p.q. 1120 . De flesta finns under t.p.q. 1047 med 11 exemplar.

Även Hatztyp 39 är av bildtyp D och den finns från t.p.q. 1047 till t.p.q. 1120 med 12 exemplar.

Även om Hatz-typerna 15, 40, 30 och 39 liknar varandra, på alla finns tielhuvudet i pärlkrans på framsidan och på baksidan korset med kulor i mellanrummet omgiven av en pärlkrans samt myntort (X)TIELE, så är de präglade av olika myntherrar.

2.2.1.1 Hatztyp 15

På mynten av Hatztyp 15 finns myntherrens namn, HEINRICUS IMPERATOR och som myntort "(X)TIELE" (Hatz 1964, s 117). Titeln "Imperator" och den stora mängden av tielmynt mellan åren 1017 och 1028 styrker kejsaren Heinrich II (1014-1024) i egenskap av myntherre. Kung Heinrich II (1002-1024) kröntes 1014 i Rom till kejsare av det Tysk-romerska riket. Mynten av Hatztyp 15 kom alltså ganska tidigt till svenskt område. De finns redan i Gotlands silverskatter som har blivit nedlagda tidigast år 1017, bara tre år efter att Heinrich II har blivit kejsare. Till Medelpad och Skåne samt Södermanland dröjde importen av tielmynt lite längre, de dyker där upp tidigast från år 1023. Även så långt norrut som Ångermanland finns tielmynt av denna typ redan 1024.

Det finns en möjlighet att en del av mynten av typ 15 kan tillskrivas Heinrich III:s kejsartid (1046-1056). Efter en längre paus med bara få mynt av typ 15 mynt finns under t.p.q. 1047 relativt många exemplar, 20 stycken, vilket motsvarar 10 %. Att myntimporten av denna typ återigen har tilltagit under slutet av 1000-talet kan ses under t.p.q. 1084 och 1089. Möjligtvis har även kejsar Heinrich IV (1084-1106) fungerat som myntherre. En

konsthistorisk undersökning, t ex kronans utseendet, kan möjligtvis visa om samma mynttyp präglades om och om igen eller om det verkligen handlar om olika myntherrar. Hatz anför inga mynt av Heinrich IV:s tid som kan höra till bildtyp D.

2.2.1.2 Hatztyp 40

På Hatztyp 40 finns "Cuonradus" skriven kring tielhuvudet inom pärlkrans och på frånsidan som myntort ToIoEoLoE kring korset inom pärlkrans (Hatz 1968, s 117). Bara ett exemplar lades ner tidigast 1024 på Gotland tillsammans med många tielmynt av Hatztyp 15. Även om t.p.q.-värdet 1024 för fyndet Glammunds II, Akeback sn, Gotland, kan ifrågasättas så kan t.p.q.-värdet 1024 visa på en möjlighet för att Konrad är myntherre. Efter Heinrich II:s död i juli efterträddes han av Konrad II (1024-1039) som kröntes först i september 1024. Först under t.p.q. 1036, under Konrad II:s kejsartid (han kröntes till kejsar i Rom 1026) finns fler mynt av typ 40 på Gotland och Öland. Under t.p.q. 1047 finns relativt många mynt av Hatztyp 40, 29 exemplar, som hittats i Blekinge, Dalarna, Gotland och i Skåne. Nästa gång det finns fler mynt av typ 40 var t.p.q. 1089 för att avslutas under t.p.q. 1120 i Johannishus-fyndet i Blekinge.

2.2.1.3 Hatztyp 30

En variant av Hatztyp 40 tycks vara Hatztyp 30 med 55 exemplar som Hatz inordnade i bildtyp D. Den ser likadan ut men påskriften är "Conradus/Konradus Rex" (Hatz 1968, s 117) och som myntort nämns "Tiele". Den här typen kom till svenskt område tidigast år 1042, alltså efter kejsaren Konrad II:s död. De flesta mynt, 11 exemplar, finns under t.p.q. 1047. Myntimporten slutar under t.p.q. 1120. Den avvikande stavningen, Conradus i stället för Cuonradus, pekar på Konrad II som myntherre i egenskap av kung, *rex*. Han kröntes år 1033 till kung i kungarike Burgund som han fick i arv. Som kejsare, *imperator*, av det Romerska riket var Konrad II samtidigt kung i Italien och det Östfrankiska riket samt Burgund. Detta kunde förklara det sena uppträdandet (t.p.q. 1042) av denna typ i svenska skatter.

2.2.1.4 Hatztyp 39

Möjligtvis kan Hatztyp 39 med myntherre Cuonradus och myntort X/TIELE förstås som samma mynt som typ 40. Hatz sammanfattar båda under Konrad II som kung eller kejsare. Skillnaden utgörs av hur myntorten skrivs: vid typ 40 finns kulor mellan varje bokstav medan vid typ 39 saknas de. En noggrannare typundersökning skulle kanske ge mera information.

2.2.1.5 Sammanfattning av bildtyp D -tielhuvud)(kors

Av de 24 Hatztyper som tillhör bildtyp D förekommer endast fyra i minst 10 exemplar i svenska fynd. Om dessa fyra typer ordnas efter äldsta t.p.q. får man följande:

Hatztyp	Antal	Titel	Namn	Präglingstid	Äldsta t.p.q.	Bitecken
15	200	kejsare	Heinrich	1014-1024	1017	-
40	132	-	Konrad	1024-1039	1024	-
30	55	kung	Konrad	1024-1039	1042	-
39	12	-	Konrad	1024-1039	1042	-

Eftersom myntherrens namn finns angiven på mynt som kan inordnas i bildtyp D kan man anta den ungefärliga präglingstiden. Det är uppenbart att de första tielmynten som kom till svenskt område är av Hatztyp 15. Detta styrks av t.p.q.-värdet 1017 samt att mynttypen kom under en längre tid och i ett större antal till vikingatidens Sverige. Myntherre är Heinrich II (1002-1024) som blev kejsare 1014. Det är troligt att myntningen startade vid denna tid. Konrad förekommer utan titel eller som kung. Konrad II (1024-1039) kröntes först två månader efter Heinrich II:s död så att det kan vara logiskt att myntherren skrevs utan titel under denna tid. Hatztyp 30 visar Konrad II som kung. Även om Konrad kröntes 1027 till kejsare så blev han 1033 kung av kungariket Burgund så att Hatztyp 30 kan ha präglats efter 1033.

Det finns endast en Hatztyp (22) av bildtyp D i svenska fynd som har bitecken.

Av bildtyp D finns ytterligare 18 Hatz-typer mellan t.p.q. 1024 och 1120, men av varje typ finns det endast ett eller några få mynt.

Det är bildtyp D som finns under hela importtiden av tielmynt och dominerar både i antal, 463 exemplar, som motsvarar nästan hälften av alla mynt, och i typvarianter, 22.

2.2.2 Bildtyp C

Tabell 1 visar tydligt att bildtyp D avbryts för en kort tid av bildtyp C. Omkring t.p.q. 1029 börjar den nya bildtypen och den finns med fem typvarianter mellan t.p.q. 1029 och 1040. Det handlar om 141 mynt från Tiel som avviker från bildtyp D genom att myntets framsida gestaltats på ett annat sätt. Bildtyp C visar på åtsidan tielhuvudet inom pärlkrans samt myntherrens namn i omskriften och på framsidan myntorten, BO/TIELE/NA, i pärlkrans. Enligt Gaettens har *bona* samma betydelse som S , *sancta*, på denarer från Köln (Gaettens 1934, s 30). Men om man översätter *bona* från latin så kan sammansättningen *bona tiele* även betyda att staden Tiel är rik och trogen anhängare till kejsaren. En ytterligare variant av denna

typ finns under t.p.q. 1089 med bara ett enda mynt som visar ett bredare utformning av tielhuvudet och på frånsidan TYELA samt kors och cirklar.

2.2.2.1 Hatztyp 14

Det finns bara tre mynt av BO/TIELE/NA-typen med Heinrich som kejsare. Det är Hatztyp 14 och finns för första gången under t.p.q. 1029. Heinrich II dog redan 1024 men mynten har troligtvis tillverkats under Heinrich II:s regeringstid och kommit några år tidigare än år 1029 till svenskt område. Denna typ slutar läggas ner 1048.

2.2.2.2 Hatztyp 37 och 29 (tab. 3)

Mellan Hatztyp 14, med kejsar Heinrich som myntherre och Hatztyp 10, med bara Heinricus namn, finns två andra C-bildtyper med BO/TIELE/NA på frånsidan. Den ena är Hatztyp 37 med myntherren Cuonradus. Typen finns för första gången under t.p.q. 1034. De flesta av de 39 mynten, 12 exemplar, finns under t.p.q. 1047. Typ 37 avslutas med Johannishusfyndet i Blekinge som har t.p.q. 1120. Den andra varianten är Hatztyp 29 med myntherren Cuonradus rex. Den finns i 71 exemplar och har t.p.q. 1035 som tidigaste nedläggningstid för de första fyra exemplaren. De sista två exemplaren hittades i Burgeskatten, Lummelunda sn, på Gotland som har t.p.q. 1143.

Myntherren är tydligen för båda Hatz-typerna kung Konrad II (1024-1027) om man utgår ifrån t.p.q.-värden. Konrad regerade 1024 efter Heinrich II:s död en tid utan att vara kung så att typ 37 kunde ha präglats under den tiden. Det är inte klart om mynten av Hatztyp 29 har präglats i egenskap av kung av det Östfrankiska riket mellan 1024-27 eller fr.o.m. 1033 som kung av Burgund. Det finns ett litet frågetecken kring typ 29. Relativt många mynt, 18 ex., vilket motsvarar 25 % av alla av samma mynttyp, finns under t.p.q. 1089. Även om mynten ser likadana ut som Konrad II:s så kan det inte uteslutas att en del av mynten kan tillskrivas hans sonson Konrad, kung Konrad (1087-1105), som kröntes till kung år 1087. En närmare granskning av mynten och jämförelse av t.ex. kronan, bitecken m.m. kan möjligtvis klargöra om det finns flera kung Konrad som myntherre.

2.2.2.3 Hatztyp 9 och 10

Av Hatztyp 10 med Heinricus som myntherre finns 12 exemplar. De finns för första gången under t.p.q. 1036. Hatz antar att mynten kan ha tillverkats under Heinrich II:s tid som kung eller kejsare, mellan 1002 och 1024 (Hatz 1968, Übersichtstabelle). Det är mera sannolikt att mynten har tillkommit under kejsaren Konrad II:s tid. Hans son Heinrich, sedermera Heinrich III, kröntes som 10-åring till kung år 1028. Typ 10 slutar läggas ner 1062.

Om Hatztyp 9 kan tillskrivas någon Heinrich eller Konrad är inte klart eftersom myntherrens namn saknas. Typ 9 finns för första gången under t.p.q. 1040. Till t.p.q. 1143 finns i allt 15 exemplar. Hatz tillskriver mynten Heinrich II:s tid som kung eller kejsare (1002-1024), d.v.s. samma tid som Hatztyp 10. Vid Hatztyp 9 kan bara en ytterligare undersökning hjälpa till att tydliggöra om mynten möjligtvis kan vara samma som typ 10 eller en annan tidigare präglingstyp.

C-bildtypen finns bara en gång till under t.p.q. 1089 med ett exemplar, Hatztyp 38. Mynten visar här en tydligt bredare utformning av tielhuvudet inom pärlkrans och på fransidan kors och TYELA på tre rader.

2.2.2.4 Sammanfattning av bildtyp C - tielhuvud)(BO/TIELE/NA

Av 6 Hatztyper av bildtyp C förekommer fyra i minst 10 exemplar i svenska fynd. Om dessa fyra typer ordnas efter äldsta t.p.q. får man följande:

<i>Hatztyp</i>	<i>Antal</i>	<i>Titel</i>	<i>Namn</i>	<i>Präglingstid</i>	<i>Äldsta t.p.q.</i>	<i>Bitecken</i>
37	39	-	Konrad	1024	1034	-
29	71	kung	Konrad	1024-1026	1035	-
10	12	-	Heinrich	1026-1028	1036	-
9	15	-	-		1040	-

Bildtyp C börjar under t.p.q. 1029 med Hatztyp 14 och kejsar Heinrich II (1014-1024) som myntherre. Av den finns endast 3 mynt. Typerna 37 och 29 finns nästan samtidigt i svenska fynd med Konrad som myntherre, med och utan titel. Hatztyp 37 har uppenbarligen präglats innan Konrad kröntes till kung år 1024. Hatztyp 29 kan ha präglats mellan åren 1024 och 1026. Typ 10 med Heinrich som myntherre lägger Hatz i början av präglingen av bildtyp C, men denna typ finns först under t.p.q. 1036. Eftersom det inte nämns någon titel så kan Heinrich vara Konrad II:s omyndiga son, sedermera Heinrich III, som utsågs till kung 1026 och kröntes 1028. Om Hatztyp 9 är en egen typ som kom efter typ 10 eller är samma typ kan inte avgöras utan ytterligare undersökning.

2.2.3 Bildtyp B

Bildtyp B visar på åtsidan det typiska tielhuvudet inom pärlkrans och myntherrens namn i omskriften. Det kan även förekommer två korsstavar (typ 12 som finns med i svenska myntfynd med två exemplar) och ett något bredare ansikte (t ex ett exemplar av typ 36 under t.p.q. 1090). På fransidan har det ~~S~~/COLONI/A samt några tecken eller symboler som skiljer de olika Hatztyperna av bildtyp B. Några exempel: X, Andreaskorset påminner på Andreas martyren, , treenighetssymbolen (även typiskt för mynt från Andernach i slutet av 900-

talet), och * ,stjärna (denna symbol finns redan under den romerska tiden och betyder Jupiter/Gud) (Dictionary of Symbols. 1991). Det likarmade korset, +, kan möjligtvis ses som det ytterst viktiga *Reichsinsignium*, *Reichskreuz*, som stiftades av Konrad II och innehåller relikier (Lexikon des Mittelalters, "Reichsinsignien"). Alla symboler tyder på kungens/kejsarens ställning inom den kristna kyrkan och hans särställning som utvald av Gud. På alla mynt av bildtyp B står S vilket är en förkortning av *sancta*, helig. *Sancta colonia* kan alltså betyda den heliga staden Tiel.

För Hatz börjar bildtyp B med typ 2 som ett slags ledtyp och början av masspräglingen av alla tielmynt. Även om det står COLONI/A som präglingsort tillskrivs bildtypen Tiel på det typiska tielhuvudet (Gaettens, 1934, s 30; Hatz 1968, s 108). Hatz tolkar COLONIA som Köln men på denarer från Köln är inskriften COLONIA/A som är det latinska namnet för Köln, *colonia agrippina*. Det är möjligt att Tiel kan vara en "colonia" till ärkebiskopsdömet Köln, d.v.s. höra till ärkestiftet, på samma sätt som klostret Corvey dess myntort nämns "colonia".

Av bildtyp B finns 7 typer med i allt 250 mynt. Bildtyp B finns för första gången under t.p.q. 1023/1024 med bara två mynt i allt (Hatztyp 12). Det är bara två Hatztyper som är talrika. Det är typ 2 med 132 exemplar och typ 5 med 92 exemplar. Båda utgör tillsammans ungefär 90 % av alla tielmynt av bildtyp B. De fanns för första gången under t.p.q. 1042 (typ 2) och 1047 (typ 5). Sista gången hittades båda typer i Burgeskatten på Gotland som har t.p.q. 1143. Det är framför allt under t.p.q. 1047 och 1120 som de flesta av de talrika typerna 2 och 5 finns. Av de andra typerna finns bara några få exemplar. Den sista typen med endast ett mynt finns under t.p.q. 1090. En lättare version av typ 2 tycks vara Hatztyp 3 som förekommer med i allt 3 exemplar och betecknas som obol, d.v.s. samma typ som Hatztyp 2 och väger bara hälften. Obolen finns från t.p.q. 1060 med tre exemplar.

Mynten av bildtyp B har uppenbarligen tillverkats parallellt till bildtyperna D och C med undantag av typ 12 med t.p.q. 1023 och 1024. Nästa typvariant, typ 26, finns för första gången samtidigt med Hatztyp 10 av bildtyp C under t.p.q. 1036. Under t.p.q. 1047 är det Hatztyperna 5 och 6 av bildtyp B som finns för första gången tillsammans med Hatztyp 42 av bildtyp D. Under den följande tiden finns endast två typer av bildtyp B: under t.p.q. 1060 typ 3 (obol) och t.p.q. 1090 typ 52. (Fig 4)

2.2.3.1 Hatztyp 12

Första tielmyntet av bildtyp B, Hatztyp 12, fanns i en skatt i Södermanland som har t.p.q. 1023, ett ytterligare mynt av samma typ i en gotlandskatt under t.p.q. 1024. Mynterrens namn, Heinricus imperator, kan styrka den tidiga präglingstiden även om myntet av denna

bildtyp finns så mycket tidigare än Hatztyp 2 (t.p.q. 1042). Typ 12 kan möjligtvis ge information om bildtypens historisk bakgrund och ursprung. Av denna anledning tar jag upp myntet även om det endast finns två exemplar.

Myntet visar på åtsidan tielhuvudet med två korsstavar bredvid i pärlkrans och myntherre är Heinricus imperator. På frånsidan omges S/COLONI/A som myntort som är inramad av olika bitecken som stjärna, kors m.m..

Det är entydigt att myntherren är kejsaren Heinrich II (1014-1024) p.g.a. det tidiga t.p.q. 1023. Myntet har deponerats redan under Heinrich II:s regeringstid. De religiösa bitecken som S, *sancta*, stjärna, kors och den ungefärliga präglingstiden 1023 verkar tyda på en mycket viktig händelse för Tiel: relikten av den heliga Valborg fördes ungefär 1022 till S:ta Valborgs kyrka. Kyrkan blev del av det 1023 grundade klostret S:t Martin och blev mål för många pilgrifter (Monumenta Germaniae Historica Scriptorum Vol XV 2, 1925, s 764). S:ta Valborg blev då skyddshelgon för staden Tiel.

Möjligtvis är denna händelse en hänvisning till att bildtyp B kan ha präglats i klostret för kyrkans räkning även om det inte finns några belägg för detta. Händelsen kunde även förklara Sancta Colonia som präglingsort istället för Tiel och början för präglingen av bildtyp B.

2.2.3.2 Hatztyp 2

Hatztyp 2 förekommer med 132 mynt. Mynttypen finns inte förrän t.p.q. 1042. Det exemplar som tillhör ett fynd i Skåne med t.p.q. 1028 är inte användbart eftersom bara en fjärdedel av alla tyska mynt har beskrivits. Dessutom är tielmyntet i ett så dåligt skick att bestämningen till typ 2 är tveksamt (Fyndet är beskrivet i Hatz 1974, s 182). Sista gången en Hatztyp 2 finns med i svenska myntskatter är i Burgeskatten på Gotland under t.p.q. 1143.

På myntets åtsida finns tielhuvudet inom en pärlkrans med myntherrens namn i omskriften, Heinricus rex. På frånsidan finns S/COLONI/A inom en pärlkrans, alltså utan bitecken. Myntort är "Sancta Colonia".

Myntherre är Heinricus rex. Hatz antar att kung Heinrich II (1002-1014) är myntherre till typ 2 och har sin förebild i Köln p.g.a. myntorten colonia. Därför sätter han typ 2 i början av myntemissionen. Enligt Hatz är tielhuvudet av typ 2 samt colonia, som han tolkar som staden Köln, utgångspunkt för präglingen av en lång rad av liknande typer (Hatz 1968, s 108).

Typ 2 finns först under t.p.q. 1042 i svenska silverskatter och efter två andra typer av bildtyp B med ett mindre antal mynt med Cuonradus rex (typ 26, 6 ex., t.p.q. 1036) och Heinricus imperator (typ 11, 4 ex., t.p.q. 1040) som myntherre. Det finns alltså ett skäl att

ifrågasätta Heinrich II som myntherre för typ 2. Det ligger närmare till hands att välja Heinrich III (1039-1056), kejsar Konrad II:s son, som myntherre. Han tog över ämbetet som kung efter faderns död 1039 så att datum för början av typ 2 emissionen kan ligga omkring 1040. De 27 mynt (= 20 %) av typ 2 som finns under 1047 kan alla föras till Heinrich III i egenskap av kunglig myntherre.

Iögonfallande är att en del av mynten av Hatztyp 2 har en mycket lättare myntfot efter t.p.q. 1066. De väger bara hälften av tidigare denarer av samma typ. Om det kan ses som en övergång från den tyngre kölnska till den lättare frisiska myntfoten (Hatz 68, s 122) kan inte helt uteslutas ifall mynten av typ 2 har tillverkats i klostret i Tiel på uppdrag av biskopen av Utrecht. Den lättare myntfoten kan även ses som ett tecken på kyrkliga oroligheter (investiturstriden) och den politiska osäkerheten som orsakades av den kyrkliga och politiska maktkampen vilket ledde till borgarkrig och motkungen Rudolf (1077-1080) under Heinrich IV:s (1054-1106) regeringstid. Heinrich kröntes vid bara fyra års åldern till kung Heinrich IV. Efter hans fars död var hans mor Agnes regent till 1065. Heinrich IV tvingades avgå 1105. Ett visst antal mynt av Hatztyp 2 kan möjligtvis föras till Heinrich IV. En noggrann undersökning av tielhuvudet, t.ex. kronan, kunde ge klarhet. Det större antalet mynt med lägre vikt som finns i fynd efter t.p.q. 1066 kan tyda på en ytterligare myntherre som Heinricus rex.

2.2.3.3 Hatztyp 5 och 6

Efter typ 2 följer typerna 5 och 6. Av typ 5 (utan myntherre) finns 92 exemplar, av typ 6 (myntherre Heinricus) bara 11. Båda Hatztyperna 5 och 6 finns för första gången med t.p.q. 1047 och sista mynt som finns i myntskatter är för typ 6 t.p.q. 1120 och för typ 5 t.p.q. 1143.

Hatz för båda till Heinrich II:s regeringstid (1002- 1024) eftersom det inte är klart om det gäller Heinrich II som kung eller kejsare. Det är inte helt klart om båda typerna verkligen präglades under Heinrich II. Inskriften är bara Heinricus. Typ 6 finns första gången i Glammunds I, Akebäck sn, Gotland med t.p.q. 1047. Nästa mynt av typ 6 finns under t.p.q. 1060. Myntherren är då troligtvis Heinrich IV innan han kröntes som fyraåring 1054 till kung. Hans ursprungliga namn var till år 1053 Konrad efter hans farfar Konrad som byttes sedan till Heinrich. Det låter rimligt att mynten kan ha präglats ungefär år 1053, strax innan han kröntes. Möjligtvis är typ 5 och 6 samma mynttyp.

2.2.3.4 Sammanfattning av bildtyp B - tielhuvud)(S/COLONI/A

Av de 7 Hatztyperna av bildtyp B förekommer tre i minst 10 exemplar i svenska fynd. Om dessa fyra typer ordnas efter äldsta t.p.q. får man följande:

<i>Hatztyp</i>	<i>Antal</i>	<i>Titel</i>	<i>Namn</i>	<i>Präglingstid</i>	<i>Äldsta t.p.q.</i>	<i>Bitecken</i>
2	132	kung	Heinrich	efter 1039	1042	-
5	92	-	-	-	1047	-
6	11	-	Heinrich	omkring 1053	1060	-

De sju varianterna av bildtyp B tycks ha präglats parallellt med bildtyp D och delvis med bildtyp C. Det är bara en typ, Hatztyp 12, med två mynt som finns mycket tidigt i myntskatterna, redan under t.p.q. 1023/24. Typ 12 kan inte sägas vara en ledtyp eftersom den kom efter typ 15 av bildtyp D. Den ledtyp Hatz utgår ifrån är typ 2 som inte finns förrän t.p.q. 1042. Typ 2 kan snarare föras till Heinrich III. De andra typerna som finns före typ 2, typ 26 (Cuonradis rex) och typ 11 (Heinricus imperator) kan stödja typföljden även om det bara finns få mynt.

Det finns bara ett mynt (Hatztyp 12) med kyrkliga bitecken, korsstavar, på åtsidan. På fransidan finns på typerna 26 och 11 religiösa symboler i samband med colonia som myntort. Mynten av bildtyp B kan vara kyrkliga mynt p.g.a. att emissionen börjar med typ 12 som möjligtvis kan ses i samband med att man omkring 1022 förde relikten av den Heliga Valborg till Tiel. Möjligtvis kan sancta colonia i stället för Tiel som myntort samt kyrkliga bitecken styrka klostret i Tiel som myntverk.

2.2.4 Bildtyperna E, F, G och H

Av bildtyperna E, F, G och H finns i allt 21 typer i svenska fynd. Av typerna finns endast få eller bara ett exemplar. Det är inte möjligt att få fram en ungefärlig präglingstid med ledning av t.p.q.-värden och att få fram en säker typföljd. Visserligen står på några mynt myntherrens namn men de går inte att tillskriva entydigt föra dem till en viss myntherre.

Bildtyperna avviker i utseendet på olika sätt från bildtyperna B, C och D. Det typiska tielhuvudet visar bildtyperna E, G och H. Bildtyp E visar på fransidan istället för korset en hand. Vid bildtyp F saknas det så typiska kungshuvudet som utmärker tielmynt. Istället visas huvudet med kronan i profil. Bildtyp G liknar bildtyp D men den har kyrkliga symboler på åtsidan bredvid tielhuvudet, t.ex. kräkla och korsstav, så att den tolkas som en typ präglad på uppdrag av en biskop (Hatz 68, s 115). Ilisch antar att de biskopliga mynten kan vara en kyrklig imitation av tielmynt och har möjligtvis präglats i närheten av Tiel, t.ex. Zaltbommel (Ilisch 2000, s 75ff; Hatz 1968, s 167). Bildtyp H avviker på så sätt att tielhuvudet inte är klart utformat och att myntorten Tiel inte kan utläsas, utan myntorten stavas IELINA. Ilisch förmodar att det inte kan uteslutas att IELENA för myntorten kunde vara en utveckling eller variation till BO/TIELE/NA på mynten av bildtyp C (Ilisch 2000, s 60).

3.0 Sammanfattning

Utgångsmaterialet för undersökningen av mynt från vikingatidens handelsstad Tiel är 949 tielmynt som hittats i 99 silverskatter i Sverige. Gert Hatz gjorde 1968 en klassificering efter myntens motiv samt en kronologisk ordning baserad på myntherrens namn. Resultatet var åtta bildtyper och 89 typer.

Genom att använda dateringen av myntskattens slutmynt, t.p.q., för att se när varje typ för första gången finns i fynden, har det delvis kommit fram en annan kronologi än den som Hatz föreslog. För Hatz var typ 2 av bildtyp B med sancta colonia som myntort första typ i myntemissionen och ledtyp till alla följande typer. Resultatet av min undersökning efter t.p.q.-värden har varit att den första typen som präglades i massemissionen varit typ 15 av bildtyp D med 200 exemplar som fanns för första gången under t.p.q. 1017. Även typ 40 av samma bildtyp med 132 mynt fanns för första gången redan under t.p.q. 1024. Hatztyp 2 med 132 mynt av bildtyp B dyker upp för första gången under t.p.q. 1042, d.v.s. 25 år efter den första typen 15. Bildtyp C med bara 141 exemplar i allt finns från t.p.q. 1029 under en kort tid.

Tielmynt är mycket typiska p g a tielhuvudet som visar ett ansikte en face utan hals med en krona på huvudet, inom en pärlkrans med eller utan symboler. Myntherrens namn står i omskriften. På frånsidan skiljer sig de olika bildtyper efter fältets motiv: S/COLONI/A för bildtyp B, BO/TIELE/NA och TYELA för bildtyp C och kors inom pärlkrans med omskrift X/TIELE för typ D.

Om man samordnar alla bildtyper så finns en klar följd av huvudtyperna D, C och B. Det är bildtyp D som dominerar hela myntemissionen från t.p.q. 1017 till sista bildtypmynt under t.p.q. 1120 med i allt 22 typer och 463 exemplar, vilket motsvarar 48,8 %. Bildtyp D tycks avbrytas av bildtyp C mellan t.p.q. 1029 och 1040. Av bildtyp C finns 6 varianter med 141 exemplar, vilket motsvarar 14,9 %. Av bildtyp B finns 7 varianter med i allt 252 exemplar, vilket motsvarar 26,5 % av alla mynt.

Det första exemplaret av bildtyp B, typ 12 finns redan under t.p.q. 1023, men det tycks vara en särprägling p.g.a. att den Heliga Valborgs relik fördes till Tiel. Början av präglingen av bildtyp B är egentligen under t.p.q. 1042. För att nå en topp med typ 2 under t.p.q. 1047.

Bildtyp B tycks ha präglats parallellt med bildtyp D och C vilket kan tyda på att denna typ kan ha sitt ursprung i ett kyrklig myntverk vilket även kan förklara SANCTA COLONIA som myntort och de olika kristna symboler som finns på frånsidan.

Om man bara tar upp typer med mer än 10 mynt så förändras följderna på så sätt efter det första uppträdandet av typen i myntskatter att man får följande ordningsföljden för bildtyperna D, C och B (tpq-värdet i parentes):

Bildtyp D: 15 (1017), 40 (1024), 20 (1042), 39 (1042)

Bildtyp C: 37 (1034), 29 (1035), 10 (1036), 9 (1040)

Bildtyp B: 2 (1042), 5 (1047), 6 (1047)

Typföljden efter tpq-värden:

15 - 40 - 37 - 29 - 36 - 9 - 20 / 39 / 2 - 5 / 6

Den nya följderna efter t.p.q. är fullt logiska om man inte följer Hatz' indelning med typ 2 som ursprungstyp. Det är nästan omöjligt att hålla isär de olika myntherrarna kungen/kejsaren Heinrich eller kung Konrad. Även inom flera av typvarianterna är det möjligt att det förekommer olika myntherrar så att det behövs en ytterligare undersökning av mynten. Tpq-värden och en tilltagande typimport under olika tpq-värden tyder på att det även kan finnas olika myntherrar t ex inom typerna 15, 40 och 2.

Av bildtyperna E, F, G och H med 21 typvarianter finns bara ett eller få exemplar i svenska fynd så att t.p.q.-värdet inte kan ge en tillförlitlig typföljd eller ungefärlig präglingstid.

T.p.q	bildtyp B	bildtyp C	bildtyp D	bildtyp E	bildtyp F	bildtyp G	bildtyp H
1017			15				
1023	12						
1024			17 40				
1026			18		32		
1029		14					
1034		37					
1035		29			56		
1036	26	10					
1040	11	9	44				
1042	2		30 39		31		
1047	5 6		42				
1056						69	
1060	3		46			79	84
1066			24 60			80	83
1067			19				
1079			49			72 78	87
1084			53 62	64	65		
1089		38	20 61	25		74 75 81	
1090	36		52				
1102					67	76	
1120			4 22 41 63		66	70	

Tabell 2: Typfördelning ordnad efter t.p.q. och bildtyper

Referenser

Tielmynt på databas vid Numismatiska Forskningsgruppen, Stockholms universitet.

Alpert von Metz. 1021-1025. *De diversitate temporum*.

Albrecht, Günther. 1959. "Das Münzwesen im niederlothringischen und friesischen Raum vom 10. bis zum beginnenden 12. Jahrhundert." Diss., i: *Numismatische Studien*. Heft 6. Hamburg.

Berghaus, Peter. 1989. "Dei Beschäftigung mit deutschen Münzen des 10. Und 11. Jahrhunderts vor Dannenbergs Werk (1876) am Beispiel Duisburg.", i: *Numismatiska Meddelanden XXVII*. Stockholm. (27-38)

Dannenberg, Hermann. 1876-1905. Die deutschen Münzen der salischen und fränkischen Kaiserzeit. 4 vol. Berlin.

Dannenberg, Hermann. 1906 "Der Fund von Kunda", i *Zeitschrift für Numismatik* 25. Berlin. (68-70).

Dannenberg, Hermann. 1906 "Der Fund von Odenpäh", i: *Zeitschrift für Numismatik* 25. Berlin. (70-75).

Dannenberg, Hermann. 1906 "Der Fund von Allatzkiwwi", i: *Zeitschrift für Numismatik* 25. Berlin. (75-76).

Gaettens, Richard. 1934. *Der Fund von Ludwiscze. Ein Schatz deutscher und skandinavischer Denare des XI. Jahrhunderts*. Halle.

Hävernich, Walter. 1930. *Der Kölner Pfennig im 12. und 13. Jahrhundert*. Stuttgart.

Hatz, Gert. 1968. "Tieler Denare des 11. Jahrhunderts in den schwedischen Münzfunden.", i: *Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akaedemiens Handlingar. Antikvariska Serien. 9de delen*. Stockholm. (95-190)

Hatz, Gert. 1974. *Handel und Verkehr zwischen dem Deutschen Reich und Schweden in der späten Wikingerzeit*. Habil. Stockholm.

Ilisch, Peter. 2000. *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde 84-85*. Amsterdam. (49-85).

Lexikon des Mittelalters. Bd 1-10. 1997. München.

Liungman, Carl. G. 1991. *Dictionary of Symbols*. Sta. Barbara, Denver, Oxford.

Molvôgin, Arkadi. 1988. "Die Tieler Münzen in den estnischen Schatzfunden des 11. Jahrhunderts.", i: *Commentationes numismaticae 1988. Festgabe für Gert und Vera Hatz*. Hamburg. (141-149).

Salmo, Helmer. 1948. "Deutsche Münzen in vorgeschichtlichen Funden Finnlands.", i:
Finska Fornminnesföreningens Tidskrift 47. Helsinki.

Schulze, Hagen. 1996. *Kleine deutsche Geschichte*. München.

Urkundenbuch der Stadt Magdeburg. Bd 1. 1892. Halle.

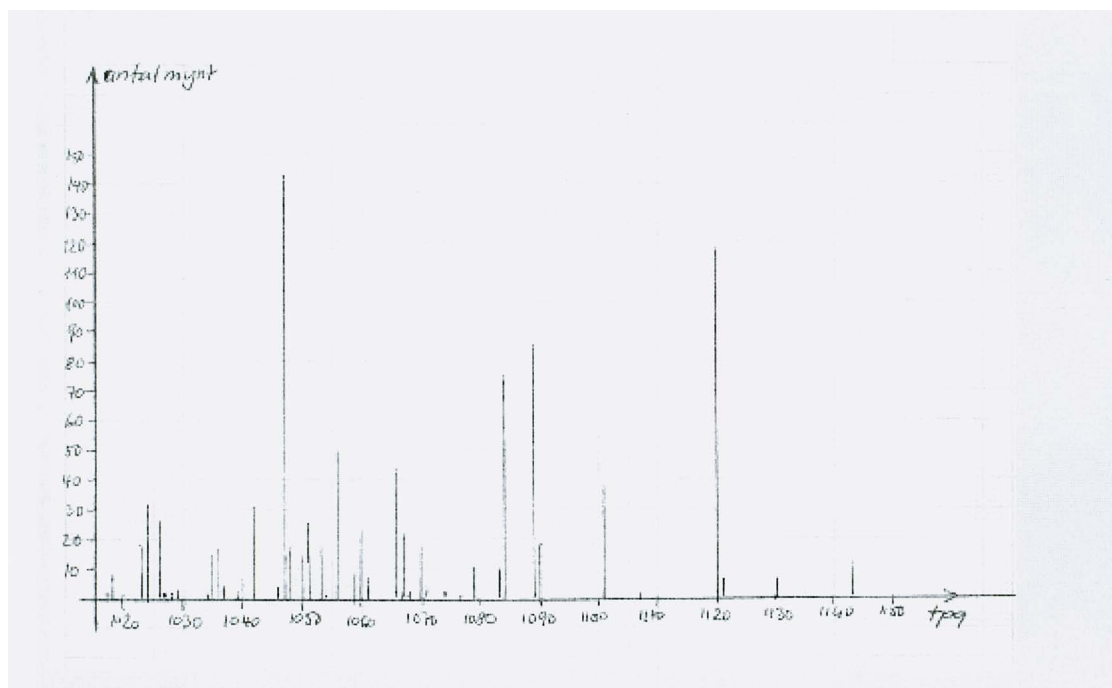

Fig. 1: Antal tielmynt i fynd från nutida svenskt område med utgångspunkt från fyndens t.p.q.

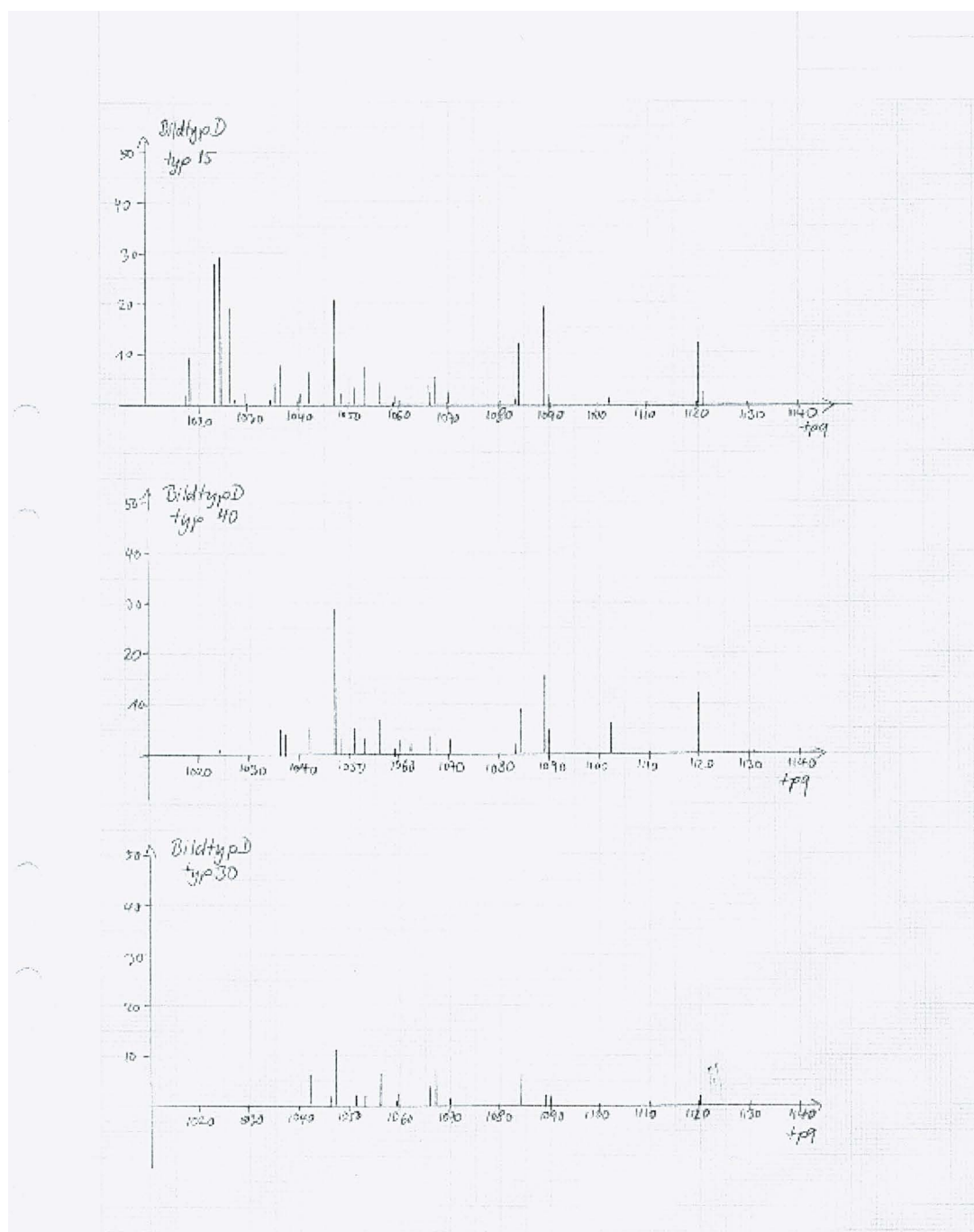

Fig. 2: T.p.q. och antal mynt av bildtyp D med typerna 15, 40 och 30 i alla svenska myntfynd.

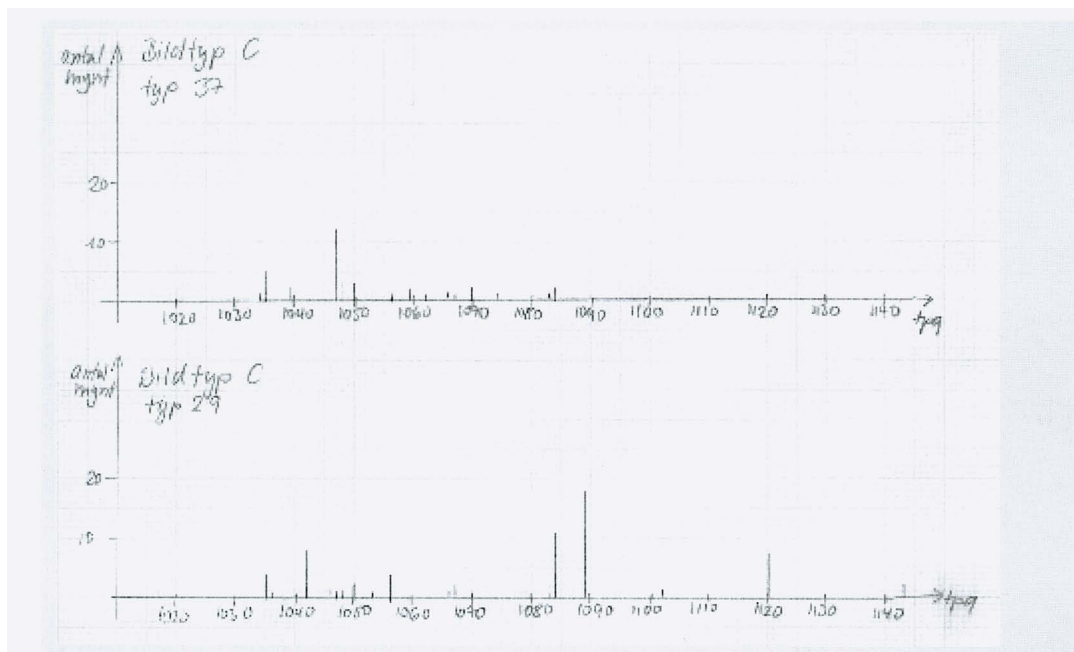

Fig. 3: T.p.q. och antal mynt av bildtyp C med typerna 37 och 29 i alla svenska myntfynd.

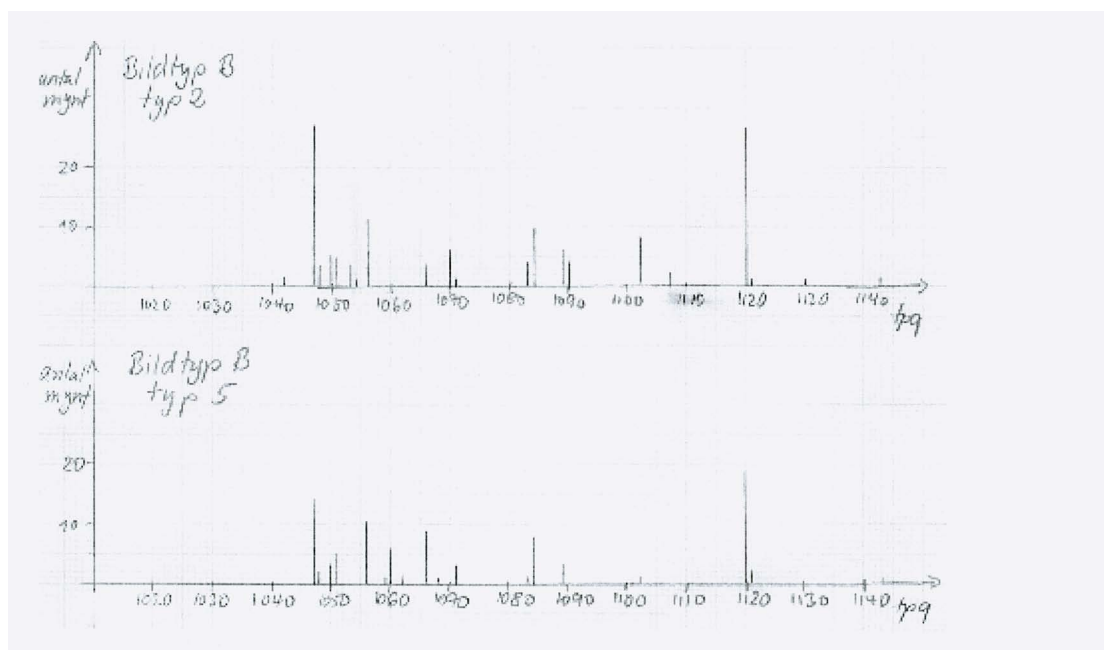

Fig. 4: T.p.q. och antal mynt av bildtyp B med typerna 2 och 5 i alla svenska myntfynd.

Übersichtstabelle (Hatz 68)

3

